

ATATÜRK VE BARIŞ

M. Vehbi TANFER*

Uzun yıllar boyunca Osmanlı Devletinin cephelerde uğradığı acı yenilgilerin yakın tanığı olan ve bizzat kendisi de senelerce cephelerde yaşayan Mustafa Kemal Atatürk, çağdaş Türkiye Cumhuriyeti Devletinin içte ve dışta barışçı bir politika izlemesi gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. Çünkü bu uzun savaşlar, Türk milletinin refaha ve saadete kavuşmasına büyük bir darbe indirmiş; yurt toprakları işlenemediği, teknoloji ve sanayileşme sağlanamadığı gibi; yığınlar halinde Türk çocukları cephelerde harcanmıştır. Bu acı tabloyu Atatürk Nutuk'ta, geçmiş dönemlerde izlenmiş olan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık politikalarını eleştirirken canlı bir biçimde ortaya koymuştur¹. Çünkü bu politikalar, Türk milletinin gerçek mutluluğuna hizmet eden politikalar değildi. Atatürk'ün kendisinin vurguladığı gibi, hepsi birer hisse ve hayale dayanıyordu². Oysa, kurulan yeni Türk devletinin en önemli ilkelerinden birisi olarak gördüğü ve yorumladığı "*Yurtta Barış, Dünyada Barış*" ilkesini, yalnızca Türk Milleti'nin değil, diğer dünya milletlerinin de gerçek mutluluk ve refahı için mutlaka hakim kılınması gereken bir politika olarak görüyordu. Atatürk'e göre, insanlığın gerçek kurtuluşu barıştan geçmekteydi. Barış için yapılması gereken çok şeyler olmakla birlikte, tarihin acı bir gerçeği olarak, bunu sağlamanın ne denli güç olduğunun da farkındaydı.

Türk Milleti, uzun yıllar başka milletlerle harp halinde yaşamıştı ve arka arkaya yapılan büyük yanlışlar onu, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda yok olmanın eşiğine getirmişti. Milletin mutluluk ve saadetinden çok, kendi kişisel mevkilerini düşünen ve hayallerini gerçekleştirmeye

* Atatürk Araştırma Merkezi Bilim Kurulu Asli Üyesi.

1 Kemal Atatürk, *Nutuk 1919 - 1927*, (Haz. Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1991, s. 480-481; Atatürk'ün kendi söylevleri içinde, kendisini dünyanın hakimi zanneden politika ve politikacıları gaflet içinde gören sözleri çoktur: "Dünyanın durumunu ve dünyadaki gerçek yerimizi tanımamaktaki gafletle, gafillere uymakla milletimizi sürüklediğimiz felâketler yetişir": Bkz. A.g.e., s. 481.

2 "Bu milleti bugün sehpayı idam karşısında bulandıran ef'al ve hareketin menşei hayaldir, hissiyattır": Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, C. I, Ankara, 1961, s. 199.

çalışan politikacılar, Türk milletinin maddî gücünü aşan politikalarla, çok geniş amaçlar uğruna Türk milletini idam sehпасının karşısına getirmişlerdi. Bu yanlış politikaların hepsi, millîlik vasfından uzak politikalar-
 dı; millî olmayan politikaların da, tarihin en eski milletlerinden birisi olan Türk milletinin gerçek hasletleri, amaçları ve beklentileri ile uyum içinde olması da mümkün değildi. Oysa, Atatürk'ün sahip olduğu felsefenin özünde, millî çıkarları aşan dış politikanın yeri yoktu. Büyük Nutuk'ta; "Millî siyaset dediğim zaman kasdettiğim anlam ve öz şudur: Millî sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi kuvvetimize dayanmakla varlığımızı koruyarak, millet ve memleketin gerçek saadet ve refahına çalışmak... Genellikle milleti uzun emeller peşinde yorarak zarara sokmamak... Medenî dünyadan, medenî, insani ve karşılıklı dostluk beklemektir" diyor-
 du³... Türk Kurtuluş Savaşı'nda Türk milleti, tam bağımsızlığını ve özgürlüğünü gerçekleştirmek, egemenliğine sahip çıkmak için savaşmak zorunda kalmıştı. Bütün bunlara rağmen Ankara'da 23 Nisan 1920'de açılan ve Türk milletinin kaderini eline almış olan Büyük Millet Meclisi, savaş halinde olduğu batılı devletler nezdinde, Türk milletinin tam bağımsızlık ve kendi geleceğini kendisinin belirlemesi hakkından taviz vermeden, barış sağlanabilmesi için gerekli teşebbüslerde sürekli bulunmuştu. Mecliste kurulan hükümetler, batılı başkentlere gönderdiği temsilcileri aracılığıyla savaşı sona erdirmenin ve kalıcı bir barış ortamı yaratmanın zemini-
 ni araştırmıştır. Bu girişimlerde güdülen amaç, daha fazla kan dökmeden, Türk milletinin gasb edilmek istenen haklarını elde etmektir. Savaşa gerek kalmadan bu hakların kazanılması, en çok arzu edilen bir sonuç olacaktı. Ne var ki, Türk milletinin düşmanı olan devletler, tutum ve tavırlarıyla buna imkan vermiyorlardı; tarihsel kinleri ve insanlık dışı yaklaşımlarıyla, en aşağı yedi bin yıllık tarihi olan Türk milletini tarihten silmeye çalışıyorlardı. Lord Kürzon, bir entrika ve fesat kaynağı olarak gördüğü Türkleri Avrupa'dan sürüp atmaktan ve İstanbul ile Boğazlar'ın Cemiyet-i Akvam'a verilmesinden söz ederken; Lloyd George, Perikles'ten sonra Yunanistan'ın yetiştirdiği en büyük devlet adamı olarak gördüğü Venizelos'un düşüncelerini, İngiliz politikalarıyla uzlaştırarak des-

3 Nutuk, C. II, s. 299.

tekliliyordu⁴. Fransa Başbakanı Clemenceau ise, Türkler'in Avrupa'dan atılmalarıyla da yetinmiyor, bütün Küçük Asya'daki varlıklarının silinmesini ve Ortaasya'ya sürülmelerini öngörüyordu.

Türk milleti, Atatürk'ün önderliğinde, dünyanın ilk kapsamlı bağımsızlık ve özgürlük savaşına girişti. Batı ülkelerinin bütün askerî ve siyasi baskılarına büyük bir fedakarlıkla ve kahramanlıkla göğüs gerdi. Zamanla gerçek durumu, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerine göre, daha erken kavrayan Fransa, Türkiye'nin haklı davasının özelliklerini anlayarak, eski düşüncelerini bir yana bıraktı. Türklerin onurlu bir yaşama hakkı ve barış istediğini anlamıştı. Sakarya Savaşı'ndaki Türk başarısından sonra Fransa adına Türkiye'ye gelen Franklin Bouillon Türkiye'nin barış esası üzerine yürüten politikalarına olumlu karşılık vermiş ve bu devletle 20 Ekim 1921'de "Ankara İtilafnamesi" imzalanmıştı. Böylece; "Ankara İtilafnamesi güçlü bir düşmanın daha fazla kan dökülmeden safdışı kalmasını sağlamış oluyordu"⁵. Buna karşın öteki ülkelerin uzlaşma kabul etmez tutumları devam etmiş, Misak-ı Milli ilkelerini kendisi için bir yaşam nedeni sayan Türkiye'nin barışçı yaklaşımlarının önü tıkanmıştır. Bundan sonraki süreç, barış isteyen bir halkın, zorunlu olarak istiklâl için savaşması sürecidir.

Bu sürecin başından buyana Atatürk, gerek Türkiye içindeki kimi söylevlerinde ve eylemlerinde ve gerekse diplomatlar aracılığıyla Batı hükümetlerine gönderdiği mesajlarda, Türk milletinin bağımsızlığı için yok olana kadar savaşacağını tam bir kararlılıkla belirtmekle birlikte, gerçek amacın barış ve barıştan doğacak refah ve saadet olduğunu vurgulamıştır. Milli Mücadele'nin daha başlangıcında, Büyük Millet Meclisinin açılışından bir gün sonra, 24 Nisan 1920'de, Meclisin gizli oturumunda, yayıl-

4 Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletın Yeniden Doğuşu, Altın Kitaplar, t.y., s. 179 - 181.

5 Mehmet Gönlübol, "Atatürk'ün Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler", *Atatürk Yolu*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1987, s. 270; Ayrıca bkz: Seçil Akgün, "Ankara Anlaşması ve Önemi", Prof. Dr. Ahmet Şükrü Eşer'e Armağan, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., Ankara, 1981.

macılık esasına dayanan politikaları şiddetle red etmiştir. Atatürk “Hakikaten bütün gayemiz bu hudud-u milli dahilindeki milletimizin istirahatini, refahını ve bu hudud-u milli ile muayyen vatanımızın tamamîyetini masun bulundurmaktan ibarettir” sözleriyle, gerçekçi bir dış politikanın çerçevesini çizmiştir⁶. Bu dış politikanın en temel özelliğini, gerçekçiliği oluşturmaktadır. Öyle ki Misak-ı Milli ile Türk ulusunun varlığını sürdürmesine imkan verecek istekler, çağdaş ulus kavramının tanımıyla ortaya konulan özelliklerden ilham alınarak belirlenmiş; siyasal yönden dayanağını ise Wilson Prensiplerinden almıştır. Temel amacı, millî sınırlar içinde Türklerin bağımsız ve özgür olarak yaşaması, barış içinde kalkınma amacına yönelmesidir. Bu nasıl sağlanacaktı? O günkü şartlarda emperyalizmin amaç ve yöntemleri elbet de modern bilimin belirlediği çerçeveye uzlaşmıyordu. Emperyalizm modern bilimin ortaya koyduğu millet kavramının tanımını, kendi yöntemlerine uydurmaya çalışıyordu. Nitekim Wilson prensiplerinin bile bir süre sonra aldatmaca olduğunu Atatürk, özellikle General Harbord’un Amerikan mandasının Türkiye şartlarını belirlemek üzere Anadolu’da yaptığı temaslar sırasında pek net biçimde görmüştü⁷. Dayandığı esaslar ne kadar sağlam görünürse görünsün, büyük devletlerin ve bu arada Amerika’nın siyasî alanda bu ilkeleri istemildiği gibi yorumlandığı ve kullanıldığı ortadaydı. Bu durumda, Türk milletine onurlu bir yaşam hakkı verecek sonuçlara savaş yöntemine başvurmadan kavuşmanın imkanı bulunmuyordu. Nitekim Atatürk, Meclis gizli oturumlarından birinde; “... her zaman arzedildiği üzere, Büyük Millet Meclisinizin takip ettiği siyaset harp siyaseti değildir; müslihane (barış yoluyla) temin-i menafii etmektir” demişti⁸. Ne var ki, barış yolu şimdilik tıkanmış görünüyordu.

Atatürk, Türk milletinin emperyalist politikaların sonucu olarak tutsaklığına karar verenlere karşı, önderlik ettiği milletinin başında, tarihin

6 TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. I, İş Bankası yay., Ankara, 1985, s. 2.

7 Konu ile ilgili olarak bkz: Seçil Akgün, *General Harbord’un Amerika Gezisi ve Raporu*, İstanbul, 1981.

8 TBMM Gizli Celse Zabıtları, s. 454.

görmediği fedakarlık örnekleriyle dolu bağımsızlık savaşını verirken, ne büyük bir askerî dehaya ve strateji bilgisine sahip olduğunu göstermişti. Türk ulusunun bağımsızlığı ve özgürlüğü için savaşılan bu dönemlerde bile, Atatürk bu büyük fedakarlıkların barış için gerekli olduğuna kendisini inandırmıştır. Bunu en güzel anlatan örnek hiç şüphesiz, 30 Ağustos Başkomutan Meydan Muharebesi sonrasında savaş meydanını gezerken hissettikleridir. Lord Kinross'un aktardığına göre, Mustafa Kemal Paşanın çadırı savaş alanına yakın, harap olmuş bir köyde, bir ahırın damına kurulmuştu. Çevresine toplanan köylü kadınlar ona bakıyor, kendisinden Yunanlılardan çektiklerinin öcünü almasını istiyorlardı. Aşırı neşesi gitmiş, yerini kara düşünceler kaplamıştı. Sessizce inerek yolun kenarında bir sandalyeye oturmuştu. Üstleri paramparça, kan toz içinde gelen Yunan esirlerine bakmaya başladı. Savaşın vahşiliğine ne kadar alışık olursa olsun, bu yıkıntı sahnesi onu sarsmıştı. Yanında bulunan emir subayına bundan ne kadar tiksindiğini açıkladı. Bütün insan topluluklarının, özellikle Yunanlıların aksak yönleri üzerinde düşünce yürüttü. Sonra yerde gördüğü bir Yunan bayrağının oradan kaldırılmasını ve bir Yunan tüfeğine sarılmasını emretti⁹. Aynı şekilde İzmir'in kurtuluşu sırasında, atının kuyruğuna Yunan bayrağını bağlamış olan Çolak İbrahim'i şiddetle azarlamış ve bayrağı atın kuyruğundan çözdürmüştü. Oysa Yunan Kralı Konstantin İzmir'e geldiğinde, kendine ayrılan ikametgahına giderken, Türk bayrağını fütursuzca çiğnemişti. Oysa Atatürk, haksızca Türk milletine tarihteki en büyük kötülüğü eden, Anadolu'da taş üstünde taş bırakmayan istilâcı bir ordunun sahibi olan milletin şerefiyle, savaş ortamında oynamayacak kadar büyük bir asalete sahipti. Yunan Kralı Konstantin'in Türk bayrağını çiğnemesine karşın, o hasım bir milletin bayrağını⁸, bir kin uğruna çiğnememiş ve; "Arkadaşlar! Bir milletin orduları mağlup edilebilir, komutanları esir edilebilir; fakat bir milletin şeref sembolü olan bayrağı asla çiğnenmez!" diyerek insanlığa mümtaz bir ders vermiştir¹⁰. Bu istilâ ordusuna kumanda etmiş olan General Trikopolis esir olarak karargahına

9 Lord Kinross, a.g.e., s. 379.

10 Bkz. M. Gönlübol, a.g.m., s. 272.

getirildiği zaman ne kadar dostane ve nazik davrandığını olayın tanığı Halide Edip şöyle anlatır: “Sırtını yere getirdiği pehlivanın elini sıkkan galip bir pehlivan gibi, Trikopolis elini yakaladı; alalade bir el sıkışı müddetinden fazla tuttu; ‘Oturun General! Yorulmuş olacaksınız’ dedi. Sonra sigara tabakasını uzattı. Kahve ısmarladı. Diyanis’e de nazik muamele etti. Fakat gözleri Trikopolis’in gözlerindeydi. Trikopolis ona, açık bir hayranlıkla bakıyordu. Konuşma bitince Mustafa Kemal ayağa kalktı: ‘Sizin için bir şey yapabilir miyim?’ diye sordu. Trikopolis: ‘İstanbul’daki karıma durumumdan haber verilmesini isterim’ diye cevap verdi. O zaman Mustafa Kemal Paşa, Trikopolis’in elini yine uzunca bir süre elinde tutarak dedi ki: ‘Savaş bir tarih oyunudur. General; bazen en beceriklisi de yenilir. Siz görevinizi yaptınız. Sorumluluk şanstın geliyor, üzülmeiniz!’”¹¹...

Atatürk, 4 Ekim 1924 tarihinde, Büyük Millet Meclisinde, büyük zafer hakkında bilgi verirken de bu barışçı ve insancıl duygularını belirtmiş, üzüntüsünü şu satırlarla aktarmıştır: “Hakikaten arkadaşlar, bu harp cephesini ertesi gün gezdiğim zaman, teessürden men-i nefis edemedim. Bir asker için, herhangi bir asker için bu vaziyet mucib-i teessürdür. Fakat Allah’ın bunu bunlara mukadder etmiş olmasına göre, burada bu vaziyete girenler asker değildir. Bunlar her halde caniler ve katillerdir”¹². Nitekim Atatürk savaş meydanını gezerken, parçalanmış insan bedenleri karşısında çok duygulanmıştı. Yer yer cesetlerden toprak görünmüyordu. Yakınındakilere; “Allah bir daha bize ve insanlığa bir daha böyle feci bir akıbet göstermesin. Bu insanlık adına yüz kızartıcı bir manzaradır. Ne yapalım ki bizi buna mecbur ettiler; çünkü onlar birer caniydiler” demiştir.

Atatürk, hayatının her döneminde, “*Yurtta Barış Dünyada Barış*” ilkesini ısrarla vurgulamış ve bunu yalnızca bir düşünce olarak görmeyip, bizzat izlenen politikalarda uygulamıştır. Nitekim, savaşı yasaklayan

11 Halide Edip Adıvar, **Türk’ün Ateşle İmtihanı**, Atlas Kitabevi, s. 232-233; Ayrıca bkz: Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 598-599.

12 Atatürk’ün **Söylev ve Demeçleri**, C. I, Ankara, 1961, s. 259.

1928 tarihli Briand-Kellogg Andlaşması'na¹³ ve ertesi yıl bu andlaşmayı Doğu Avrupa'da yürürlüğe koyan Moskova Protokolü'ne Türkiye'nin katılımını istemiştir¹⁴. Bu nedenle "Yurtta Barış Dünyada Barış" özdeyişi bir slogan değil, Atatürk'ün öngördüğü çağdaş Türk dış politikasının en değişmez prensibidir. Nitekim O, "Yurtta Barış Dünyada Barış" prensibini, Türkiye Cumhuriyetinin en önemli umdelerinden birisi olarak sayar ve bu prensibin amacını, insanîyetin ve medenîyetin refah ve terakkisinde en esaslı amil olarak yorumlar. Bu ilkeye elden geldiği kadar hizmet etmiş olmayı ve hizmete devam etmeyi, kendisi ve ulusu çin bir iftihar nedeni sayar¹⁵. Atatürk, Yurtta Barış Dünyada Barış prensibini dış politikanın temel prensibi haline getirmek için yoğun bir çaba harcarken, uluslararası diplomaside yeni gruplaşmalar ortaya çıkmaktaydı. Özellikle Avrupa'da Nazizm ve Faşizm gibi diktatörlük rejimleri, akıl almaz bir çılgınlığa doğru giderlerken, dünyanın en çok ihtiyaç duyduğu şey, akılcı politikalar ve barışçı siyasetlerdi. İtalya'da Mussolini'nin Faşist Rejimi, Almanya'da Hitler'in Nazi Rejimi, Sovyetler Birliği'nde Stalin'in Komünist Rejimi ve bu sistemlere toplumlarını tutsak etmiş liderler, kendi muhteris amaçları uğruna dünyayı hiç çekinmeden büyük felaketlere sürüklüyorlardı. 1932 yılında Amerikalı General Mc Arthur'u konuk eden Atatürk, dünyanın içinde bulunduğu kaosa ve büyük tehlikeye dikkati çekerek; "Avrupa devlet adamları, başlıca ihtilâf mevzuu olan mühim siyasî meseleleri, her türlü egoizmden uzak ve yalnız unumun nef'ine olarak, son bir gayret ve tam bir hüsnüniyetle ele almazlarsa, korkarım ki felaketin önü alınamayacaktır" diyor, Amerikalı General de Atatürk'e katıldığını belirtiyordu¹⁶. Atatürk, bu dönemde bile hem Türkiye'nin kendi iç siyasetinde barış içinde olmasını istiyor, hem de dünya ülkelerinin barış unsurunu ön plana çıkarmalarını arzuluyordu. Bu prensibe dayanarak, tüm dünya

13 Ersin Onulduran, "Kellog-Briand Paketi ve Barışçı Politika", *Milliyet*, 30 Ocak 1981.

14 İsmail Soysal, "Atatürk'ün Barışçı Politikası ve Dünyadaki Etkileri", *Atatürkçü Düşünce*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1992, s. 1075.

15 Arı İnan, *Düşünceleriyle Atatürk*, TTK yay., Ankara, 1983, s. 149.

16 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. III, Ankara, 1981, s. 94.

devletleriyle Türkiye barış esasına dayanan ikili ilişkiler geliştirmeye özellikle dikkat etmişti; ama bu ilişkilerde, barışı baltalamak isteyen ülkelerle ilişkiler, daha sınırlı bir seviyede gelişmekteydi. Nitekim Revizyonist devletler grubunda olan İtalya'nın 1935 yılında Etiyopya'ya saldırmasından sonra, Milletler Cemiyeti'nin aldığı yaptırım kararına zaten iyi olmayan ilişkileri tehlikeli noktalara getirme pahasına Türkiye'de uymuştu¹⁷. Ayrıca, bu haksız saldırı karşısında ekonomik yaptırımlara destek veren Türkiye, ertesini yıl İspanya iç savaşı sırasında Akdeniz'deki İtalyan korsan deniz altlarına karşı, Nyon Konferansı'nda alınan önlemlere katılmaktan da geri kalmadı.¹⁸

Atatürk, savaş durumu sona erer ermez, kalıcı barış için genç Türkiye Cumhuriyetinin aktif bir rol oynamasını sağlamıştır. Önce komşularıyla barış ortamı yaratacak Türkiye'nin, istikrarlı bir bölge oluşturabileceğini düşünmüş; bölgesel istikrarların, dünya istikrarına büyük katkılar sağlayabileceğini etkin bir biçimde göstermiştir. Bu nedenle önce Türkiye'nin komşularıyla dostça ilişkiler sürdürebilmesi için antlaşmalar yapmıştır. Lozan Barış Antlaşması'nı izleyen dönemde gerçekleştirilen bu bir dizi antlaşmanın ilk ve en önemlisi, Sovyetler Birliği ile 1925 yılında imzalanan dostluk ve saldırmazlık paktıdır. Aynı yıl Bulgaristan'la da böyle bir antlaşma imzalanarak, Balkanlar'da bir barış ortamı yaratmaya çalışmıştır. 1926'da İngiltere ve dolayısıyla Irak ile sınır ve iyi komşuluk antlaşması, İran ile bir dostluk ve güvenlik antlaşması; 1928'de Yakın Doğu ve Afrika'da modası geçmiş, klâsik sömürgeler kurma emelinde olan İtalya ile bir tarafsızlık antlaşması imzalanmıştır.

Bu süreçte, Balkan Paktı ve Sadabat Paktı Projeleri, onun bölge ve dünya barışına katkı konusundaki en ciddi girişimleridir. Bu iki paktı oluşturmaya dönük bir dizi antlaşmalar serisi, Türkiye'nin kendi bölgesinde bir dostluk ve güven ortamı yaratma çabalarının açık göstergeleri olmuştur. Bu çaba o kadar etkili ve istekli olmuştur ki, o dönemde de nere-

17 Mehmet Gönübol, a.g.e., s. 274.

18 İsmail Soysal, a.g.m., s. 1078.

deyse gelenekselleşmiş olan Türk - Yunan anlaşmazlığının sona erdirilerek, aradaki meselelerin çözülmesi ve Venizelos ve Atatürk arasında tarih kitaplarına geçen bir dostluk ortamı yaratılarak, bunun ülke ilişkilerine yansıtılması son derece anlamlıdır¹⁹. Atatürk'ün düşündüğü şey, özellikle Osmanlı Devletinin dağılmasıyla ortaya çıkan Balkan ve Ortadoğu kökenli devletler arasında oluşturulabilecek sıcak ilişkileri geliştirebilme idi. Bu devletler arasında o dönemde derin bir güvensizlik duygusu hakimdi. Bu politikaların sonuç vermesiyle, saldırgan ve yayılcı politikaların önünde Türkiye'nin aynı paktlar içinde yer aldığı devletlerle ciddi bir engel ve caydırıcılık unsuru oluşturulabileceğini düşünüyordu. Üstelik bölge devletlerinin birbirlerine dönük tehdit unsuru olma özellikleri ortadan kalkacaktı. Bu bloklar, Avrupa'daki ırkçı ve Sovyetler Birliği ve çevresindeki kuşakta oluşan gelişmelere karşı da bir denge sağlayabilecekti.

Böylece ilk önce Balkan Birliği projesi gündeme geldi. Atatürk'ün çabalarıyla, 10 Haziran 1930'da Yunanistan ile Türkiye arasında imzalanan anlaşma, tarihin derinliklerinden buyana gelen azınlıklar sorununu çözemediği gibi, Balkan Birliği Projesi'ne yönelişte de en önemli adım olmuştu. Bu antlaşma ile Yunanistan'la Etabli sorunu çözülmüş, barış esasına dayanan yeni bir dönem başlatılabilmisti. Venizelos'un Türkiye'yi ziyareti bu girişimleri daha da güçlendirdi. Zamanla bu pakta Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk'un da katılması düşünülüyordu. Bu amaçla, Balkan devletleri 1930-1933 yılları arasındaki bir çok konferanslar gerçekleştirdiler. Ne var ki Bulgaristan'ın statükodan hoşnut olmaması nedeniyle, Balkan Paketi Projesi resmi bir nitelik alamadı ve dolayısıyla da caydırıcı bir bloka dönüşemedi.²⁰

Doğu ülkelerine yönelik yakınlaşmada, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliğinin önemli katkıları olmuştur. Özellikle Hilâfet Kurumu-

19 Bkz. a.g.m., s. 1075; ayrıca bkz; aynı yazar, "Balkan Paketi 1934 - 1941", Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan, TTK yay., Ankara, 1985, s. 125-145; Hikmet Bayur, Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti, İstanbul, 1938.

20 Mehmet Gönlübol, a.g.m., s. 272.

nun kaldırılması, Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasında ciddi sayılabilecek soğuklukların oluşmasına yol açmıştı. Bu anlaşmazlığın temelindeki neden duygusaldı. Bunun dışında, doğu komşularıyla Türkiye'nin sınırlarındaki anlaşmazlıkları ya da hayati değerlerde olan siyasal ve sosyal sıkıntıları bulunmuyordu. 1926'da İran'la, 1928'de de Afganistan'la yapılan anlaşmalar, bu sorunları aşmada ilk büyük adımlar oldu. Musul Meselesi'nin çözümünden sonra da Irak ile Türkiye arasında önemli bir sorun kalmamıştı. 1934 yılında İran Kralı Rıza Şah Pehlevi'nin Türkiye'yi ziyareti, bu ülkelerle olan sıcak ilişkileri daha da geliştirdi. Bu gelişmeler sonucunda, bu ülkelerle Türkiye 1937 yılında Sadabat Paktı'nı imzaladı. Bu pakt, askerî bir nitelik taşımamakta, ilgili ülkelerin dostluk esası üzerinde ilişkilerini sürdürmelerine zemin hazırlamaktaydı. Bununla birlikte, ülkelerin birbirlerinin iç işlerine karışmayacakları yönündeki taahhütleri, birbirlerine dönük güven duygularının gelişmesine neden olmuştu. Böylece Türkiye, Balkan Paktı ile Balkan ülkelerine, Sadabat Paktı ile de doğudaki komşularına, Osmanlı Devletinin uzantısı olarak, bu ülkeler üzerinde bir siyasî emelinin olmadığı mesajını veriyordu.

Eğer dünya milletleri Atatürk'ün bu sesini duysalardı ve buna uysalardı bugünkü gibi kan, barut, gözyaşı, ağıt ve yarınından emin olmayan insanlar yerine insanlık alemi huzur içinde, barış rüzgarlarının estiği mutlu insanlar olurlardı. Atatürk'ün anlayışına göre, savaş bir ulusun ancak zorunlu kalması durumunda başvuracağı bir çözüm yolu olabilir. Nitekim; "Savaş zorunlu ve hayati olmalıdır. Millet hayatı tehlikelerle karşı karşıya kalmadıkça savaş bir cinayettir" sözü onundur. Savaş ortamına gelinceye kadar, diplomasinin bütün inceliklerini kullanmanın önemine Atatürk; "Diplomatlar barışın kurmaylarıdır" sözleriyle değinmiştir.²¹ Çünkü Atatürk, kendi çağının liderleri olan Hitler, Mussolini gibi millî sorunlarını olup bittilerle değil, diplomasi yolu ile ve görüşmelerle çözüme

21 Dışişleri eski bakanlarından Numan Menemencioğlu'nun 1944 yılında bir resmi davette aktardığı Atatürk'e ait bu söz için bkz. a.g.e., s. 1075.

kavuşturmaktan yana idi. Örneğin, 1936'da Boğazlar'ın statüsünü belirleyen Montreux Konferansı'na gidişteki uzun siyasî yolda ya da 1939'da Hatay'ın Fransa mandasından alınarak Türkiye'ye bağlanmasında, diplomasinin bu inceliklerini görmek mümkündür.

Atatürk; bütün insanlığı bir insan vücuduna benzetir. Bir insan parmağındaki acıdan nasıl ki biraz sonra müteessir olursa, dünya milletleri arasındaki herhangi bir huzursuzluk da bir süre sonra diğer milletlerin huzursuzluğu olacaktır. Uzakdoğuda da olsa bir kıvılcıma neme lazım diye sırtınızı dönmeyeceğimizi; çünkü, bir süre sonra bu kıvılcımın kendi memleketimizde bir yangın olarak tezahür edebileceğini söyler. Ona göre, dünya milletlerinin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan kendi milletinin huzur ve saadetine çalışmak demektir. Dünyada ve dünya milletleri arasında sükun, vuzuh ve iyi geçim olmazsa, bir millet kendisi için ne yaparsa yapsın, huzurdan mahrumdur. Bu noktada Atatürk şöyle devam ediyor: "Onun için ben sevdiğime şunu tavsiye ederim: Milletleri sevk ve idare eden adamlar, tabii evvela ve evvela kendi kitlelerinin mevcudiyet ve saadetinin amili olmak isterler. Fakat aynı zamanda, bütün milletler için aynı şeyi istemek lazımdır. Bütün dünya hadiseleri bize şunu açıktan açığa isbat eder: En uzakta zannettiğimiz bir hadisenin bize bir gün temas etmeyeceğini bilemeyiz. Bunun için beşeriyetin hepsini bir vücut ve bir milleti bunun bir uzvu addetmek icab eder. Bir vücudun parmağının ucundaki acıdan diğer bütün aza müteessir olur".²² Bir konuşmasında da şunları söylemiştir: "Dünyanın filan yerinde bir rahatsızlık varsa, tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla alakadar olmalıyız. Hadise ne kadar uzak olursa olsun, bu esastan şaşmamak lazımdır. İşte bu düşünüş, insanları, milletleri hodbinlikten kurtarır. Hodbinlik şahsi olsun, millî olsun daima fena telakki edilmelidir. O halde konuştuğumuzdan şu neticeyi çıkaracağız: Tabii olarak kendimiz için bütün lazım gelen şeyleri düşüneceğiz ve icabını yapacağız. Fakat bundan sonra bütün dünya ile alakadar olacağız".²³

22 Arı İnan, a.g.e., s. 149-150.

23 Arı İnan, a.g.e., s. 150.

Atatürk'ün barışa ne büyük değer verdiğini, 1935 yılında Çanakkale'de dünya analarına hitaben Şükrü Kaya'ya okutturduğu notları pek güzel anlatır. Şükrü Kaya aracılığıyla Atatürk, Çanakkale'de Mehmetçiğin eşsiz direnişi karşısında hayatlarını yitiren yabancı-istilâcı askerlerin annelerine, artık gözyaşlarını dindirmelerini öğütlerken; "Bu topraklarda canlarını verenler artık bizim çocuklarımız olmuşlardır" derken, onların Mehmetçikle koyun koyuna, huzur içinde yattıklarını ve huzur içinde yatacaklarını söylerken, tarihte hiç bir devlet adamında görülmemiş bir hoşgörüyü, hümanizmayı ve barış çağrısını dile getirmiş oluyordu.